

XVI. YÜZYILDA ÇEMİŞGEZEK SANCAĞINDA AŞİRETLER VE CEMAATLER

Doç. Dr. Mehmet Ali ÜNAL

Çemişgezek¹, yaylak ve kışlaklarıyla hayvancılıkla geçinen konar-göçer aşiretler için yerleşime oldukça müsait bir coğrafya oluşturmaktadır. Bu sebeple XVI. yüzyıla ait tahrir defterlerinde bu aşiret ve cemaatlerden sık sık bahsedilmekte, köy ve mezrealar kaydedilirken o köyün halkını meydana getiren cemaatin adı da zikredilmektedir. Her aşiret grubu bir veya bir kaç köyde cemaatler halinde bulunmaktadır. Defterlere de **cemâ'at** olarak kaydedilmiş fakat çok defa mensup oldukları aşiret de belirtilmiştir. Meselâ bazı defterlerde «**karye-i Ağıl Özü tâbi'- cemâ'at-i Şeyh Osmanlu**»² veya «**cemâ'at-i Behranlı'an Ekrâd-ı Şakakî**»³ şeklinde açıklayıcı bilgi bulunmaktadır. Ancak her defterde bu konuda bir bilgi yer almamaktadır. 1518 tarihli ilk tahrirde ait mufassal defterde cemâat ve cemaatlerden müteşekkil köyler «**cemâ'at-i Millili büzürg**»⁴ veya «**cemâ'at-i Kohpiniklü**»⁵ gibi bir başlık atıldıktan sonra verilmiştir. Ayrıca her bir karye kaydedilirken yanına mensup olduğu aşiretin adı ile bağlı bulunduğu nâhiye de belirtilmiştir.

1518 tarihli mufassal defterde bir kısım cemaatler yazılırken oturdukları köyün adı kaydedildikten sonra cemaatin adı da kaydedilmiştir. Bazılarında ise köy adı yazılmadan doğrudan doğruya «**cemâ'at-i**» şeklinde

1. Çemişgezek'in Osmanlılar'a kadarki kısa tarihçesi ile Osmanlılar tarafından fethi ve Osmanlı idari teşkilatı içerisindeki yeri hakkında «XVI. Yüzyılda Mazgırd, Pertek ve Sağman Sancakbeğileri —Pir Hüseyin Beğ Oğulları—» (OTAM, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, sayı 2, Ocak 1991, s. 239-265) adlı yazımızda ve yakında yayınlanacak olan «XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı —İdari Yapısı—» adlı çalışmamızda geniş bilgi verildiğinden burada tekrar etmeye lüzum görmedik.
2. Tapu Kadastro Genel Müd. Arşivi (TKA), Tapu Defteri (TD) 164, s. 13/b.
3. TKA, TD 164, s. 17/a-b.
4. Başbakanlık Arşivi (BA), TD 64, s. 764.
5. TD 64, s. 768.

bir başlık atılmıştır. Haritada bu durumu göz önüne alarak **cemâ'at** olarak kaydedilen birimler ile **karye** adı altında yazılan, yani cemâat-köy durumunda olan yerleşim alanları farklı işaretlerle gösterilmiştir. Bunun sebebi cemaatlerin henüz yerleşik hayata geçmemiş, konar-göçer olmalarıdır. Fakat cemaatlerin bir kısmı tam olarak göçebe olmayıp, bir nevi yarı göçebe özelliği taşımakta, buldukları yerlerde ziraatle meşgul olmaktadır. Yerleştikleri alanlar da umumiyetle kışlak olarak kullandıkları, sancağın güneyindeki Murad nehri ile Fırat'ın Karasu kolunun batısında kalan bölgelerdir.

1523 yılına ait icmâl defterde cemaat ve aşiretlerle ilgili olarak 1518 tarihli mufassal defterdeki kadar olmasa da açıklayıcı bazı bilgiler yer almaktadır. Meselâ «**karye-i Eşkünü tâbi'-i aşiret-i Şeyh Osmanlu**»¹ gibi.

1541 yılına ait mufassal defterde ise ilk tahririne ait defterdeki gibi daha teferruatlı bilgi verildiği görülmektedir. Hatta 1518 tahririne nazaran bazı köyler için biraz daha fazla malûmat vardır denilebilir.

Öte yandan cemaatlerin ve cemaat köylerin harita üzerinde tesbit edilmesi hususunda muhtelif problemlerle karşılaşmaktadır. XVI. yüzyıla ait bu köylerin çoğunluğu bugün mevcut bulunmamaktadır. Bunun en büyük sebebi az nüfusa sahip cemaatlerin zamanla yer değiştirmeleridir. Hatta bu yüzden iki tahrir arasında bile birçok cemaatin yer değiştirdiği, bir önceki tahrirde zikredilen bir cemaatin, bir sonraki tahririne ait defterde yer almadığı görülmektedir.

Ancak biz, cemaatlerin buldukları nahiyeyi esas alarak tesbit edilemeyen cemaat veya cemaat köyler için de o nahiyeye içerisinde tahmini olarak bir yer işaretledik. Bundan maksat sancak içerisindeki cemaatlerin umumi olarak dağılım ve yerleştikleri alanlar hakkında bir fikir edinilmesini sağlamaktır. Sonuç olarak haritada görüleceği üzere her bir cemaatin belli bir nahiyede toplandığı dikkati çekmektedir. Sancak bazında ele alındığında, cemâatlerin yukarıda temas edildiği üzere, sancağın güneyinde merkez nahiyeye olan **Belde** (Çemişgezek), **Sağman**, **Pertek**, **Gündüz**, **Mazgird** ve **Vasgird** nahiyelerinde toplandığı görülmektedir. Zaten sancağın kuzeyi Munzur dağları, Yılan dağları ve doğuda Karasakal dağları ile kaplıdır. Bu üç dağ sırası arasında kalan **Ovacık**, **Lârtik** nahiyeleri ile kuzey doğudaki **Kızırganak** nahiyesinde ve kuzey batıdaki **Sebtoros**, **Şirzu** ve **Gürzelik** nahiyelerinde hemen hemen hiç bir cemaat bulunmamaktadır. Bunun sebebi bu bölgelerin rakımının yüksek ve dağlık alanlarla kaplı olmasıdır. Buralarda cemaatler ancak yaz aylarında sürülerini otlatıyor olabilir. Buna karşılık sancağın güneyindeki nahiyeler kışlakları bol olan bölgelerdir. Nitekim tahrir defterlerinde bu bölgede bulunan birçok köyün yanına «**karye-i kışlak-ı Derderic**

1. TD 998, s. 165.

tâbi'-i cemâat-i Millili küçük»⁶, «karye-i kışlak-ı Ekrâd-ı Zahuranlu» ve «karye-i kışlak-ı Ekrâd-ı Kızıлмаğaralı»⁷ gibi aslında köyün bir cemaatin kışlağı olduğunu belirten açıklamalar koymuşlardır.

Çemişgezek aynı zamanda **Boz Ulus** aşiretinin yaylaklarından birisidir. Etrâk ve Ekrâd, birçok aşireti bünyesinde barındıran **Boz Ulus**, kışları Diyarbakir ve güneyinde, yazları ise Muş, Bingöl, Çemişgezek ve Erzurum vilâyetinin kuzeyinde yer alan sahada geçirmekte ve hatta Gürcistan ve İran'a kadar uzanmakta, yüzlerce km. yol katetmektedir.⁸ **Ulus**'a bağlı her bir cemaatin nerelelerde yaylayacakları kanunnâmelerle belirlenmiştir.⁹ **Boz Ulus'un** bir kısım oymakları da Çemişgezek'de yaylamaktadır. Bunların miktarı konusunda bir bilgiye sahip değilsek de koyunlarının sayısı hakkında bir fikir edinebiliyoruz. 1541 tarihli mufassal tahrir defterinde «mahsül-i yaylak» başlığı altında 15 bin akça kaydedilmiştir ki, buradan hareketle koyun sayısını belirlemek mümkün olmaktadır. Kanunnâmeye göre her 300 koyundan (bir sürü) bir koyun resim alındığına ve onun bahası da 40 akça olduğuna göre **Ulus'un** (1500 : 40 =) 375 sürüsünün Çemişgezek'te yayladığı ortaya çıkar. Bu da tam olarak 112.500 koyun demektir. **Boz Ulus** ve ona bağlı **Dulkadirli** ve **Kara Ulus** oymakları ile **Şam**, **Ekrâd**, **İzzeddin** ve diğer dağılık ulusların sahip oldukları koyun sayısının 1.998.246 olduğu göz önüne alınırsa¹⁰ Çemişgezek'e yaylamak için gelen grubun **Boz Ulus'un** küçük bir parçası olduğu anlaşılır.

Öte yandan kendi topraklarında yaylayan sürü sahiplerinden **resm-i yaylak** alınmadığı görülmektedir. Defterin aynı sayfasında «mahsül-i resm-i kışlak» başlığı altında ise 500 akçalık bir gelir öngörülmüş ve «köy içinde de kışlamayub komda kışlayan koyundan 100 koyuna 10 akça alına, köy içinde kışlayandan alınmaya» şeklinde kayıt düşülmüştür.¹¹

Cemâatlerin temel geçim kaynakları hayvancılık olmakla beraber, bir kısmı zirâatle de uğraşmakta, yerleşmiş buldukları köy ve mezraları ekip

6. TD 64, s. 767.

7. BA, TD 998, s. 171.

8. Faruk Sümer, «Boz Ulus Hakkında», Dil ve Tarih Coğrafya Fak. Der. (DTCFD), c. VII, sayı 1, (1 Mart 1949), s. 39.

9. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, XV ve XVI'ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirâi Ekonominin Hukuki ve Mâli Esasları I, Kanunlar, İstanbul 1943, s. 140-144 (Boz Ulus Kanunnâmesi).

10. Barkan, aynı eser, s. 143-144.

11. «Çemişgezek vilâyetinin Ulus'u yaylağa gelmişdir her üç yüz koyundan bir koyun alına ki bahası 40 akça ola eğer sürü 300 koyundan artık ve eksik olsun bu minvâl üzere hesâb oluna' ve her hânedan bir nügi yağ alına ve yaylağa çıkmayub kendü topraklarında yaylayandan resm-i yaylak alınmaya», TKA, TD 164, s. 125/a.

biçmektedirler. Tahrir defterlerinde geçen «mezre'a-i Duhan... zikr olunan mezre'ayı Öriklü, Kavillü ve Küçüklü ve Zahranlu cemâatleri zirâ'at iderler» şeklindeki kayıtlar bunu ortaya koymaktadır.¹²

Öte yandan 1541 tarihli Çemişgezek kanunnâmesinde «vilâyet-i mez-bürede sâbıkda Ekrâd zulmünden nice re'âyâ perâkende olub hâric vilâyete gidüb hâliyâ Osman kanunu olduğun-istimâ' eyledüklerinde girü yerlü yerine gelüb tavattun iderlerse ve vilâyet kitâbet olundukda bazı ra'iyyet yazılma-yub hâric kalmış ise hâric emînleri dahl etmeyüb...»¹³ şeklinde bir pasaj yer almaktadır. Buradaki «Ekrâd zulmü» ile kastedilenin konar-göçer aşiretlerin çiftçilikle geçinen yerli halka zarar vermeleri olduğunu zannediyoruz. Çünkü «Ekrâd zulmü» ile nice re'âyânın perâkende olub hâric vilâyete gittiğinden bahisle zirâatle uğraşan halktan söz edilmektedir. Fakat bunların Osman kanunu'nun uygulanmaya başladığını işiterek geri yerlerine dönmeleri söz konusudur. Şayet bunlar geri gelip eski yerlerine yerleşirler ve bu sırada tahrir işlemi de tamamlanmış bulunursa deftere yazılmamış olacaklardır ki, bunlara Osmanlı literatüründe «hâric re'âyâ» denilmektedir. O zamanın mevzuâtına göre deftere kaydedilmemiş olan zümrelerin vergilerini «hâric emîni» denilen görevliler merkez hazinesi adına toplarlardı. Ancak bu defa Çemişgezek kanunnâmesinde bunlara hâric emînlerinin müdahale etmemesi ve sâhib-i timar olanların yani sipahilerin adı geçen zümrelerin vergilerini tasarruf etmeleri öngörülmektedir. Çünkü defter hârici kalmış olan re'âyâ, ra'iyyet oğlu râiyyet olup, başkasına da ra'iyyet kayd olunmamış ise geri gelip köyüne yerleştiği takdirde o köyün vergisine tasarruf eden sipahi vergiyi toplayacaktır. Aynı şekilde önceki defterde kayıtlı olan aşiretlerden tahrirden önceki dönemde zulümden dolayı perâkende olmuştur olan re'âyâ da geri gelip cemaâtlerine gireceklerdir. Bu takdirde de sâhib-i aşiret kim ise vergilerini de o alacaktır. Ancak vilâyet yazıldıktan sonra gelip yazılmayan ve küllisi hâric kalmış olan veya vilâyet yazıldıktan sonra gelen aşiretin resm-i hâneleri ve bād-ı hevâları ve sâir rüsûm-ı örfiyeleri ve âdet-i ağnâmları mîrî için zabt olunacak, zirâat ettikleri araziden dolayı mahsûllerinin beşte birini, yani öşürü sâhib-i zemîn'e vereceklerdir.¹⁴ Yukarıdaki hususlar «Ekrâd zulmü» maddesi hariç 1566 tarihli Çemişgezek kanunnâmesinde de aynen yer almıştır.¹⁵

Diğer taraftan 1541 tarihli Diyarbekir kanunnâmesinde yer alan «Derbeyân-ı ahvâl-i aşâir» kısmında aşiret tâifesinin ırgadiyye'den muâf kayd

12. TD 164, s. 102/b.

13. TD 213, s. 17-18.

14. TD 213, s. 17-18.

15. TD 106, s. 1-2.

olundukları belirtilmektedir.¹⁶ Ancak 1541 tarihli Çemişgezek kanunnâmesinde bu husus yer almadığı gibi, uygulamada da böyle bir muâfiyet görülmemektedir. Cemâat veya aşiret adı altında kaydedilen birimlerden **âdet-i ırgadiyye**'nin alındığını mufassal defterden öğrenmekteyiz. Belki de **Diyarbakir vilâyeti kanunu**'nda yer alan bu hüküm, **Boz Ulus** gibi sürekli konargöçer hayatı yaşayan aşiretler için geçerlidir.

TABLO I

	1518		1523		1541		1566	
	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.
Cemâatler	1743	423	1582	142	2599	1234	572	311
Müslim	3073	675	2831	325	4958	2207	1504	832
Gayli Müslim	3352	1237	3758	818	5657	2847	3739	1024
Toplam	6425	1912	6589	1143	10615	5054	5243	1856

Cemaatler

1 — **Büyük Millili Cemâati** : Defterlerde «cemâ'at-i Millili büzürg» şeklinde kaydedilen bu cemâat, sancaktaki en kalabalık aşireti oluşturmaktadır. **Millili** aşireti Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun en büyük aşiretlerinden birisidir. Bazı yerlerde «**Milli**,» bazı kayıtlarda ise «**Millili**» biçiminde yazıldığı görülmektedir. Birçok yerde «**Ekrâd-ı Millili**» şeklinde de geçmektedir.

Aşiretin büyük kısmı merkez nâhiye olan **Belde** nâhiyesindeki 8 köyde yaşamaktadır. Bunun dışında **Gündüz** nâhiyesinde **Millili** adını taşıyan **bir** köy de bulunmaktadır. 1518 yılı tahririnde «cemâ'at-i Millili büzürg» başlığı altında kaydedilen cemâatin toplam 225 hâne ve 45 mücerred olduğu görülmektedir. 1523 tahririnde 248 hâne ve 27 mücerred, 1541 tahririnde ise 313 hâne ve 207 mücerred nüfusa ulaşmıştır. Bu durumda 1518 yılından 1541 yılına kadar hâne ve mücerred toplamındaki artış % 92,5 olmuş demektir.

1566 yılındaki tahrirde cemaatin oturduğu köylerin çoğu sayılmamıştır. Sadece **Çatkürd**, **Biliç** ve **Oğuzlu** köyleri tahrir defterinde yer almaktadır.

16. Barkan, **Kanunlar**, Diyarbakir Kanunu, s. 13f

Bu yüzden aşiretin sancaktaki toplam nüfusu konusunda kesin fikir edini-
lememektedir. Ancak sadece adı geçen köyler baz olarak alındığında ce-
maatin nüfus artışı 1518'den 1566'ya % 53 nisbetinde olmuştur.

2 — Millili Küçük ve Küçüklü Cemâati : Millili büzürg cemâatinden
başka tahrir defterlerinde ayrıca Millili küçük adı altında bir cemaat daha
kaydedilmiştir ki, bunun Millili aşiretinin bir kolu olduğu anlaşılmaktadır.

Bu cemâata bağlı Belde nâhiyesinde Derderiç ve Sağnaklu adı altında
iki köy bulunmaktadır. Millili Küçük cemaati 1518 tahririnde 124 hane ve
40 mücerred, 1523'te 101 hane ve 10 mücerred, 1541 tahririnde ise 118
hâne ve 29 mücerred nüfusa sahiptir.

Öte yandan 1518 tarihli mufassal defterde Millili aşiretinin kaydedil-
diği kısımda yine Belde nâhiyesine tâbi Cümle karyesi için «cemâ'at-i
Küçüklü» ibaresi eklenmiştir. Bu cemâat da Millili Küçük cemâatine da-
hildir zannediyoruz. Ancak aynı şekilde yazılan bir de Köçekli cemaati de
bulunmaktadır.¹⁷ Belki de, «Küçüklü» kelimesinin «Köçekli» şeklinde yanlış
okunmasından kaynaklanan bir farklılık söz konusudur. Zira, Cevdet Türkay'
ın eserinde Küçüklü cemâatinin Boz Ulus aşiretine bağlı, konar-göçer Türk-
mân Yörügânı'ndan bir tâife olduğu belirtilmektedir¹⁸ ki bu, F. Sümer'in
Köçekli olarak zikrettiği cemaat olmalıdır. Adı geçen Küçüklü cemâatinin
tahrir defterlerinde Millili aşireti ile aynı başlık altında yazıldığı dikkate
alınırsa onun bir kolu olması kuvvetle muhtemeldir.

Küçüklü cemâatinin 1518'de 46 hane ve 15 mücerred, 1523'de 26 hane
ve 3 mücerred¹⁹, 1541'de 31 hane ve 7 mücerred nüfusa sahip olduğu gö-
rülmemektedir. 1566 tahririnde sadece Cümle köyü tahrir defterinde yer al-
alınırsa onun bir kolu olması kuvvetle muhtemeldir.

3 — Şeyh Osmanlı Cemâati : Çemişgezek'teki kalabalık cemaatler-
den biri de Şeyh Osmanlı cemaatidir. Cemâatin tamamı merkez nâhiye
olan Belde nâhiyesine bağlı 12 köyde bulunmaktadır. Şeyh Osmanlı ce-
maati Türkmân Yörügânı tâifesinden olup Maraş eyaleti Zulkadriyye kazâ-
sında da mevcuttur.²⁰

1518 tahririnde toplam 141 hane ve 24 mücerred olan cemaat, TD 64'te
«Camâ'at-i İslâmiye» başlığı altında yazılmıştır.²¹ 1523 yılı tahririnde ise

17. Faruk Sümer, «aynı makale», s. 29-60.

18. Cevdet Türkay, Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatoru-
ğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemâatler, İstanbul 1979, s. 559-60.

19. 1523 tarihinde Pertek nâhiyesine bağlı Küçüklü köyü zikredilmemektedir.

20. Türkay, aynı eser, s. 703.

21. TD 64, s. 760 vd.

sadece **Eşkünü** karyesinin yanına «**tâbi-i aşiret-i Şeyh Osmanlu**»²² ibaresi ilave edilmiştir. Aynı sayfada yer alan **Şeyh Osmanlu** cemaatine mensup köyler için bu ibare zikredilmemiştir. Bu tahrirde cemaat 148 hane ve 24 mücerred nüfusa sahiptir. İlk tahrirde yer alan **Mamsa-yı Ulyâ** karyesi bu tahrirde yazılmıştır. Bunun sebebi de ilk tahrirde 2 hane ve 1 mücerred kaydedilen nüfusun muhtemelen göçetmiş olmasıdır. Ancak 1541 tahririnde aynı köy 10 hâne ve 3 mücerred olarak mufassal defterde zikredilmektedir.

1541 yılı tahririnde Şeyh Osmanlu cemaatine bağlı köylerin yanına hem icmal hem de mufassal defterde «**tâbi'-i cemâ'at-i Şeyh Osmanlu**» ibaresi daima konulmuştur. Bu tahrirde cemaatin nüfusu toplam 227 hane ve 126 mücerrede ulaşmıştır. Bu durumda 1518'den 1541'e hane ve mücerred toplamı % 114 nisbetinde artmış demektir.

1566 tarihli son tahrirde ise cemaatin yaşadığı sadece 7 köy kaydedilmiştir. Bunun sebebi 1541 tahririnden sonra **Pertek**, **Sağman** ve **Mazgird**'in Çemişgezek'ten ayrılarak ayrı ayrı sancaklar haline getirilmeleri ile sancağın küçülmüş olması ve bundan dolayı birçok yerde tahrir yapılmayıştır. Bir diğer sebep de cemaatin yer değiştirmiş olması olabilir. Öte yandan 1541 yılındaki tahrire göre, 1566 yılındaki tahrirde cemaatin nüfusunda önemli bir artış olduğu gözlenmektedir. Adı geçen 7 köy baz olarak alındığında cemaatin hâne ve mücerred toplamındaki artış % 52.8 civarında gerçekleşmiştir.

4 — Kuhpiniklü Cemâati : Tahrir defterlerinde «**Ekrâd**», «**Ekrâd-ı Kuhpiniklü**» olarak zikredilen bu cemaatin tamamı da Belde nâhiyesine bağlı 10 köyde yaşamaktadır. **KuHPiniklü** cemaati Rakka, Malatya ve Arapkir taraflarında da bulunmaktadır.²³

1518 tahririnde 88 hane ve 17 mücerred nüfustan müteşekkil olan cemaat, 1523'te 113 hâne olmuştur. Üçüncü tahrir olan 1541 yılı tahririnde ise 147 hane ve 71 mücerred kaydedilmiştir. Fakat 1566 tarihli son tahrirde **KuHPiniklü** aşiretine bağlı hiç bir köy yazılmamıştır. Bugün **Tunceli** iline bağlı **Pertek** ilçesine tabi eski adı **KuHPinik** (yeni adı Ballıdut) adını taşıyan bir köy mevcutsa da tahrir defterlerinde bu köy zikredilmemektedir. Ancak **KuHPiniklü** cemaatinden bir kolun buraya yerleşmesiyle bu adın ortaya çıktığı şüphesizdir.

5 — Şakaklu Cemâati : Defterlerde «**cemâ'at-i Şakakî**» veya «**Şikakî**» ya da «**Şafak**» şekillerinde geçen bu cemaatin bugün yine Çemişgezek ve çevresinde yaşayan **Şavak** aşireti olduğu anlaşılmaktadır. Konar-göçer **Ekrâd**

22. TD 998, s. 165.

23. Türkay, aynı eser, s. 111.

tâifesinden olduğu belirtilen bu cemaat²⁴ XVI. yüzyılda 9 ayrı köyde yaşamaktaydı. Bunlardan **Havik** nahiyesine tâbi **Korkud-ı Ulyâ** köyünün dışındakiler **Belde** nahiyesinde bulunuyordu.

Tahrirlere göre **Şakak** aşireti 1518'de 191 hane ve 59 mücerred, 1523'te 189 hane ve 34 mücerred, 154 tahririnde ise 285 hane ve 160 mücerred nüfusa sahipti. 1566 yılındaki tahrirde bu aşirete bağlı köylerden hiç biri yazılmamıştır.

6 — Metaliblü Cemâati : **Ekrâd** tâifesinden olan **Metaliblü** cemaati, biri **Ribat** nâhiyesine, altısı **Gündüz** nâhiyesine tâbi 7 köyde yaşamaktadır.

«**Metâliblü Ekrâd**»'nın 1518 tahririnde toplam 80 hane ve 13 mücerred, 1523'te 90 hane ve 7 mücerred, 1541'de 163 hane ve 71 mücerred nüfusa sahip olduğu görülmektedir. 1566 tahririnde ise sadece **Gündüz** nahiyesine bağlı **Karsinlü** köyü defterde geçmektedir.

Bu cemaatlerden başka, umumiyetle bir veya iki köyde yaşayan ve «**cemâat**» adını taşıyan 20 kadar köy daha bulunmaktadır ki, bunlar Tablo'da gösterilmiştir.

Diğer taraftan sadece 1518 tahririnde **Çemişgezek** sancağına tâbi olan ve daha sonra sancaktan ayrılarak ayrı sancak haline getirilen **Kızıuçan** nâhiyesine bağlı **Hacılı** köyü için «**Türk**» ibaresi konulmuştur. Bunu **Hacılı Türk** şeklinde okumak mümkündür. Bundan başka **Keban** nâhiyesine bağlı **Hidi** köyü için de **Etrâk** tabiri kullanılmıştır. Keza yine **Keban** nâhiyesine bağlı **Kergâh** köyünün yanına da **İslâmî Türk** ibaresi yazılmıştır. Nahiye merkezi **Keban** için de «**Ribat-ı Keban Etrâk**» şeklinde bir kayıt dikkati çekmektedir.²⁵ Bu ifadelerin etnik bir farklılığı belirtmek için mi konuldukları, yoksa yerleşik hayata geçmiş unsurları göstermek için mi kullanıldıklarını tesbit etmek mümkün olmamaktadır.

Cemaat denilmeden, «**Ekrâd**» adı altında kaydedilen 17 kadar köy dahi bulunmaktadır ki, bunların da isimlerinden birer cemaat oldukları anlaşılabilir. Çünkü köylerin isimleri esasta bir cemaatin ismidir. Meselâ, **Ekrâd-ı Bargini**, **Ekrâd-ı Burbulu**, **Ekrâd-ı Dimilü**, **Ekrâd-ı Disimlü**, **Ekrâd-ı Câ'berlü** vs. bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca **Keykanlu** cemaati iki ayrı köyde yaşamaktadır (Bkz. Tablo).

Öte yandan cemaatlerin sancak nüfusu içerisinde önemli bir nisbet teşkil ettikleri görülmektedir. Tablo l'de de anlaşılacağı üzere 1518 tahririnde 6425 hanelik toplam içerisinde cemâatler 1743 hâne ile % 27'lik bir nis-

24. **Türkey**, aynı eser, s. 150.

25. **TD** 64, s. 783.

bete sahiptir. 1523 yılı tahririnde bu oran % 24'e düşmüştür. 1541 tahririnde ise önceki tahrirde göre oran pek değişmemiştir, % 24.4. Sancağın gerçek nüfus durumunu yansıtmayan 1566 tahririne ait mufassal defterde kayıtlı cemâatlerin hâne yekûnu, bu tahrirde sayılabilen toplam 5243 hâne içerisinde % 10.9'luk bir nisbet oluşturmaktadır. Bunun temel sebebi önceki tahrirde geçen cemâatlerin veya cemâat-köylerin bu tahrirde yer almayışıdır. Nitekim tahrirlere göre cemâat veya cemâat-köylerin sayısı da farklılık arz etmektedir. 1511'de 86 köy varken, 1523'te 83, 1541'de 89, 1566'da ise 18 köy kaydedilmiştir.

Müslim nüfus içerisindeki cemâatlerin nisbeti de hayli yüksektir. Tablo I'de görüldüğü üzere 1518'de müslim hâne sayısının % 56.7'si, 1523'te % 55.8'i, 1541'de 52.4'ü cemâatlere aittir. 1566'da bu nisbet % 38'dir. Oysa Çemişgezek sancağı'nın güneyinde yer alan Harput sancağında bu nisbetler hayli düşüktür. Harput Sancağı'nda 1518 tahririne göre müslim hâne içerisindeki cemâatlerin nisbeti % 13.1, 1523 tahririnde % 7.9, 1566 tahririne göre ise % 12.3'tür.²⁶ Bu durum Çemişgezek sancağı'nın konar-göçer aşiretler için ne ölçüde müsait olduğunu göz önüne koymaktadır. Harput Sancağı ise, yerleşik hayata geçmiş, tarımla uğraşan bir toplumu barındırmaktadır. Bunda rol oynayan temel faktör şüphesiz coğrafyadır. Harput, Malatya ile Diyarbakır'ı birbirine bağlayan önemli bir ticarî ve askerî yol üzerinde bulunmakta oluşu sebebi ile şehirleşmenin daha gelişmiş olduğu bir merkez olduğu gibi çevresindeki ovalar da yerleşik hayata geçmiş tarım toplumu için oldukça uygun şartlara sahiptir. Çemişgezek ise kışlak ve yaylaklarıyla hayvancılıkla geçinen göçebeler için elverişlidir.

26. Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s. 58, 86-87, Yukarıdaki nisbetler adı geçen yerlerdeki cemâatlere ait rakamların toplanıp, s. 58'deki Tablo I'de yer alan rakamlarla karşılaştırılması sonucunda elde edilmiştir.

TABLO II ÇEMİŞGEZEK SANCAĞINDA AŞİRETLER VE CEMAATLER (1518 - 1566)

Cemaatin Adı	Bağlı Olduğu Nahiye	Cemaatin Bulun- duğu Köyün Adı	1518		1523		1541		1566		
			Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	
1	Millili Büzürg	Belde	Çatkürd	17	—	20	—	17	13	31	17
2	" "	"	Biliç	27	8	34	2	35	23	32	18
3	" "	"	Germikâr	32	7	40	5	49	27	—	—
4	" "	"	Hıdırözü (Hıdıröz)	28	8	21	2	39	50	—	—
5	" "	"	Kömler	—	—	—	—	37	23	—	—
6	" "	"	Kürdler	35	5	30	2	54	22	—	—
7	" "	"	Oğuzlu	34	10	30	11	36	22	35	14
8	" "	"	Tekür	19	1	29	1	—	—	—	—
9	" "	Gündüz	Millili	33	6	44	4	46	27	—	—
Toplam				225	45	248	27	313	207	98	49
1	Şeyh Osmanlı	Belde	Ağılözü (Ağlöz)	11	5	11	1	20	8	—	—
2	" "	"	Eşkünü Sefine	18	1	14	3	25	9	41	27
3	" "	"	İçiki	14	4	17	3	32	22	—	—
4	" "	"	Karver	4	1	7	—	9	3	13	7
5	" "	"	Kuhterân	7	1	8	—	7	2	—	—
6	" "	"	Kurıvenk	34	6	31	14	44	32	44	31
7	" "	"	Mamhanud	15	2	16	—	30	8	28	12
8	" "	"	Mamsa-yı Süflâ	4	—	4	—	10	5	11	12

Cemaatin Adı	Bağlı Olduğu Nahiyeye	Cemaatin Bulun- duğu Köyün Adı	1518		1523		1541		1566		
			Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	
9	Şeyh Osmanlı	Belde	Mamsa-yı Ulyâ	2	1	—	—	10	3	—	—
10	»	»	Mengücek	11	2	12	—	9	9	—	—
11	»	»	Süderék	19	1	24	3	28	23	40	17
12	»	»	Viranca	2	—	4	—	3	2	4	1
Toplam				141	24	148	24	227	126	181	107
1	Kuhpiniklü	Belde	Ahis	—	—	—	—	4	2	—	—
2	»	»	Alaca Kilise	5	—	8	—	11	7	—	—
3	»	»	Hızır Bey	6	2	3	—	5	5	—	—
4	»	»	İrmingök	14	6	21	—	37	22	—	—
5	»	»	Güderge-i Süflâ	8	—	6	—	12	6	—	—
6	»	»	» Ulyâ	11	3	23	—	17	11	—	—
7	»	»	Karagöz-i Süflâ	3	—	—	—	5	—	—	—
8	»	»	» Ulyâ	9	3	—	—	—	—	—	—
9	»	»	Şögeyik	17	3	19	—	24	7	—	—
10	»	»	Tizvirân	15	2	33	—	32	11	—	—
Toplam				88	17	113	—	147	71	—	—

Cemaatin Adı	Bağlı Olduğu Nahiye	Cemaatin Bulun- duğu Köyün Adı	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	
			1518		1523		1541		1566		
1	Millili Küçük	Belde	Derderiç	72	19	52	1	65	14	—	—
2	"	"	Sağnaklu	52	21	49	9	53	15	—	—
3	Küçük	"	Cümle	25	9	26	3	23	7	40	23
4	"	Pertek	Küçük	21	6	—	—	8	6	—	—
Toplam				170	55	127	13	149	42	40	23
1	Şakaklu	Havik	Askasor-ı Süflâ	—	—	9	—	10	5	—	—
2	"	Belde	Behramlu (Behravlu)	30	10	24	10	48	30	—	—
3	"	"	Boni	—	—	—	—	4	5	—	—
4	"	Havik	Korkud-ı Ulyâ	13	6	16	—	20	7	—	—
5	"	Belde	Masartu Süflâ	40	10	43	6	55	40	—	—
6	"	"	Mücvirlü	38	23	31	12	29	17	—	—
7	"	"	Norşun-ı Süflâ	11	3	11	—	17	10	—	—
8	"	"	" Ulyâ	10	3	16	1	17	4	—	—
9	"	"	Özrah	10	1	10	1	21	4	—	—
10	"	"	Titinik	39	3	38	4	74	43	—	—
Toplam				191	59	198	34	295	165	—	—

Cemaatin Adı	Bağlı Olduğu Nahiye	Cemaatin Bulunduğu Köyün Adı	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	
			1518		1523		1541		1566		
1	Ekrâd-ı Arındıklı	Sağman	Arındıklı	17	3	13	—	39	6	—	—
2	» Azgoniklü	»	Azgonik(lü)	32	3	25	1	54	13	16	11
3	» Bargini	Kiryüzük	Bargini	5	1	4	—	12	5	—	—
4	» Burbulu	Gündüz	Burbulu	12	5	17	4	39	16	—	—
5	» Ca'berlü	Pertek	Ca'berlü	28	5	30	—	40	26	—	—
6	» Çorçuke	Mazgird	Çorçuke	—	—	8	—	5	1	—	—
7	» Dimili	Belde	Dimili	6	3	9	—	16	2	—	—
8	» Dinlü	»	Dinlü	17	7	18	4	39	19	—	—
9	» Disimlü	Sağman	Disimlü	40	2	56	—	72	36	—	—
10	» Dimreklü	Pertek	Dimreklü	9	1	10	2	16	5	—	—
11	» Eksikkürd	Ulupınar	Eksikkürd	—	—	—	—	9	2	—	—
12	» Gülekreğ	Ribat	Gülekreğ	11	—	13	—	35	35	—	—
13	» Hacerik	Sağman	Hacerik	42	2	31	1	55	21	—	—
14	» Havsikkürd	Vasgird	Havsikkürd	—	—	15	—	19	1	—	—
15	» Hoşnebi	Sağman	Hoşnebi	18	4	12	2	23	8	—	—
16	» Kirzi	Mazgird	Kirzi	11	—	8	—	15	9	—	—
17	» Kömreşlü	Kiryüzük	Kömreşlü	23	4	26	—	53	21	—	—
18	»	Mazgird	Şerek-i Süflâ	18	12	13	1	11	6	—	—
Toplam				289	62	308	15	552	232	16	11

Cemaatin Adı	Bağlı Olduğu Nahiye	Cemaatin Bulun- duğu Köyün Adı	1518		1523		1541		1566		
			Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	
1	Cemâat-i Çerçemlü	Vasgird	Çerçemlü	42	20	30	1	137	62	—	—
2	» Kadılı	Sağman	Kadılı (Kazılı)	19	7	20	1	36	16	—	—
3	» Karasakallu	Pertek	Karasakallu	3	—	8	2	11	7	—	—
4	» Kavilü	»	Kavilü	85	25	15	2	73	33	—	—
5	» Kızıлмаğaralu	»	Kızıлмаğaralu	44	15	36	5	59	12	—	—
6	» Kizir	Keban	Kizir	23	3	19	—	35	7	89	44
7	» Şeyh Eyüp	Havik	Korkud-ı Süflâ	10	2	—	—	—	—	—	—
8	» Mişillü	Keban	Mişillü	24	10	20	—	30	14	57	36
9	» Oruçlu	Kiryüzük	Oruçlu	20	4	15	—	12	5	—	—
10	» Pilvenklü	Gündüz	Pilvenklü	11	—	9	1	20	12	—	—
12	» Sürgücülü	Ulukale	Reşolu(kürd)	34	17	30	—	33	13	—	—
11	» Reşolu	Sağman	Sürgücülü	43	4	22	2	45	42	—	—
13	» Şamlu	Vasgird	Şamlu	5	—	6	—	9	1	—	—
14	» Şeyh Ömerlü	Havik	Şeyh Ömer	12	2	11	—	15	2	—	—
15	» Tumanıklü	Ribat	Tumanik(lü)	7	1	7	—	17	6	—	—
16	» Urganlu	»	Urganlu (Ormanlu)	11	3	15	—	21	14	—	—
17	» Zahranlı Küçük	Vasgird	Zahranlı	23	6	23	3	39	6	—	—
18	» » Büzürg	Pertek	»	88	15	34	4	84	35	—	—
19	» Zervereklü	»	Zervereklü	19	6	16	—	35	14	—	—
— Toplam			—	513	139	336	21	711	301	146	80

Cemaatin Adı	Bağlı Olduğu Nahiye	Cemaatin Bulunduğu Köyün Adı	1518		1523		1541		1566		
			Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	Hâne	Müc.	
1	Cemâat-i Keykanlu	Vasgird	Keyhanlu	22	2	—	—	—	—	—	—
2	" "	Havik	Pulnak	13	4	5	—	17	6	—	—
Toplam				35	6	5	—	17	6	—	—
1	Cemâatı Metaliblü	Gündüz	Kend-i Seydi (Kamhûd)	21	4	31	4	48	17	—	—
2	" "	"	Karsin	—	—	12	1	37	12	28	14
3	" "	"	Kızıldağ	5	—	5	1	2	2	—	—
4	" "	Ribat	Metaliblü (Dumanik)	15	2	15	—	23	15	—	—
5	" "	Gündüz	Moğusık	21	3	10	—	16	7	—	—
6	" "	"	Sağlo	7	1	7	1	14	9	—	—
7	" "	"	Şeyh Deyr	11	3	10	—	24	9	—	—
Toplam				80	13	90	7	163	71	28	14
1	Hacılı Türk	Kızırgan	Hacılı	5	1	—	—	—	—	35	5
2	Hidi Etrāk	Keban	Hidi	1	1	3	—	12	10	17	14
3	Ribat-ı Keban (Etrak)	"	Nefs-i Keban	5	1	6	1	13	3	11	8
Toplam				11	3	9	1	25	13	63	27
Genel Toplam				1743	423	1512	142	2599	1234	572	311

